

Sovyetler Birliği'nde Din Karşıtı Uygulamalar: Kazakistan Örneği (1920-1930)

Anti-Religious Practices in the Soviet Union: The Example of Kazakhstan (1920-1930)

ABISHEVA Zhanat *

UTKELBAYEV Kydybay **

AZIRBEKOVA Amankul ***

* Dr. Öğr. Üyesi, Saken Seifullin
Kazak Tarım Teknik Üniversitesi
zhanat_2511@mail.ru

ORCID: 0000-0003-1566-9500

Astana / KAZAKİSTAN

* Assist. Prof.Dr., Saken Seifullin
Kazakh Agrotechnical University
zhanat_2511@mail.ru

ORCID: 0000-0003-1566-9500

Astana / KAZAKHSTAN

** Bilim Uzmanı, Korkut Ata
Kızılorda Üniversitesi
kadir201068@mail.ru

ORCID: 0000-0002-3654-3635

Kızılorda / KAZAKİSTAN

** Scientist, Korkyt Ata Kyzylorda
University
kadir201068@mail.ru

ORCID: 0000-0002-3654-3635

Kyzylorda / KAZAKHSTAN

*** Doktora Öğrencisi, Ahmet Yesevi
Üniversitesi
azirbek.amanda@mail.ru

ORCID: 0000-0002-6146-500X

Türkistan / KAZAKİSTAN

*** PhD Student, Ahmet Yesevi
University
azirbek.amanda@mail.ru

ORCID: 0000-0002-6146-500X

Turkistan / KAZAKHSTAN

Başvuru/Submitted: 18/09/2023

Kabul/Accepted: 20/02/2024

Öz

Devlet ile din arasındaki ilişki sorunu, her bir toplumda aktüeldir. Din politikasının toplumun geçiş dönemlerinde köklü bir değişime uğrayacağı tarihsel olaylar kanıtlamıştır. Yetmiş yıllık Sovyet komünist rejim tarihi boyunca dinle ilgili kanun ve kararnameler çıkarılarak kitleleri dinden uzaklaştırmak için birtakım tedbirler alınmıştır. Böylelikle halkı manevi değerlerinden mahrum bırakarak ateistlerden oluşan bir toplum yaratmak istenmiş ve bu yolda Bolşevik Partisi'nin kusursuz kadroları yetiştirilmeye çalışılmıştır. Din adamlarına yönelik terör başlatılarak Müslümanlar için kutsal sayılan cami ve medreseler kapatılmış ve Ramazan ve Kurban Bayramları eskiliğın kalıntısı olarak kabul edilmiştir. Çalışmada, Sovyet yönetiminin ilk yıllarında hükümetin dine ve din adamlarına karşı yaptıkları çalışmaların ilerleyişinin Kazakistan örneğinde incelenmesi amaçlanmıştır. Yazarlar, İslam'a karşı mücadelenin devlet düzeyinde yürütüldüğünü vurgulamışlardır. Belgelerden hareketle, Sovyet hükümetinin gündemindeki konuların başında "işçi sınıfının düşmanı" olarak görülen dinî anlayış ve dindarlara yönelik katı cezai tedbirlerin olduğu analiz edilmiştir. Çalışmada, insanları dinden ve din adamlarından tecrit etmeye yardımcı olan devlet kuruluşlarının çalışmaları da incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Kazakistan, Bolşevikler, siyaset, din, molla, pir, baskı, kadın.

Abstract

The problem of the relationship between the state and religion is relevant in any society. Historical events have shown that religious policy is undergoing a radical change in society during the transition period. During the seventy-year history of the triumph of communist power, laws and decrees related to religion were adopted, and a number of actions were carried out in order to alienate them from religion. In this way, it deprived the people of their spiritual values, created a society of their religious, and made efforts to train the perfect personnel of the Bolshevik party. Terror began against the clergy, mosques and madrasahs considered sacred to Muslims were closed, and religious holidays, such as fasting (Oraza ait) and sacrifice (Kurban ait) were considered the remnants of old age. The article is devoted to the study of the course of the government's work against religion and clergy in the first years of Soviet power. The authors note that the fight against Islam is carried out at the state level. On the basis of documents, it is shown that religious principles and harsh punitive measures against religious leaders as "class enemies of the workers" were the main issue on the agenda of the Soviet government. This study examines the work of state organizations that help isolate the population from religion and religious people.

Keywords:

Kazakhstan, Bolsheviks, politics, religion, mullah, Ishan, repression, woman.

Makale Bilgileri

Atıf: Abisheva, Zh. & Utkelbayev, K. & Azirbekova, A. (2024). Sovyetler Birliği'nde Din Karşıtı Uygulamalar: Kazakistan Örneği (1920-1930). *Selçuk Türkiyat*, (63): 313-329. Doi: 10.21563/sutad.1362069

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası: Katılımı yok.
Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Citation: Abisheva, Zh. & Utkelbayev, K. & Azirbekova, A. (2024). Sovyetler Birliği'nde Din Karşıtı Uygulamalar: Kazakistan Örneği (1920-1930). *Selçuk Türkiyat*, (63): 313-329. Doi: 10.21563/sutad.1362069

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent: No participants.
Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest: No conflict of interest.
Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment: Two external referees / Double blind.
Similarity Screening: Checked – iThenticate.
Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

XX. yüzyıl tarihinin kendine özgü özellikleriyle birçok kuşaktan araştırmacıyı heyecanlandırmaya devam edeceği şüphesizdir. Bu yüzyılda insanlık tarihin düz yolundan sapmış ve birçok hataya düşmüştür. Bunlardan biri, sosyalist sınıf görüşüne dayanan ve ulusal değerleri bastırmayı amaçlayan dar görüşlü Bolşevik politikası olmuştur. Bolşeviklerin amacının sosyalizmi dünya çapında kurmak olduğu bellidir. V.İ. Lenin kendisinin ünlü Nisan raporlarında komünist Üçüncü Enternasyonal'in kurulmasını önerirken, Ekim Devrimi günlerinde onun "silah arkadaşı" olan L.D. Troçki ise bu devrimden biraz önce "Avrupa Birleşik Devletleri" adı altında tüm Avrupa'yı kapsayan dev bir sosyalist devlet örgütlemek istemiştir. İ.V. Stalin de uzun süre "Dünya Sosyalist Devrimi" teorisini desteklemiştir (Omarbekov, 2001, s. 4). Bugün ise hayatın kendisi, Bolşeviklerin liderlerinin yanıldığını gösteriyor.

Gerçeği kabul etmek gerekir ki sosyalizm, göçebe ve yarı göçebe Kazak köylerinde zorla kabul görmüştür. Kazakistan'da Sovyet hükümeti ve sosyalizm, önce Lenin'in ardından da Stalin'in merkezden gönderdiği temsilcilerinin aracılığıyla kurulmuştur. Eski Çarlık Hükümeti döneminde sadece Kazakları değil, Rus İmparatorluğu'nun Türkçe konuşan halklarını da uzun bir ipe bağlayan sömürgeci emperyalist politika Sovyet yönetimi altında da devam etmiştir. Tarihe bakacak olursak, Rusya yönetimi altındaki Türkçe konuşan halklar sadece ekonomik, sosyal ve siyasi olarak sömürülmemişler, aynı zamanda bağımsız bir ulus olarak varlıkları ve gelecekleri için çok tehlikeli olan manevi baskılara da maruz kalmışlardır. Kazak topraklarındaki sömürge politikasının temel hedeflerinden biri Kazak halkının Ruslaştırılması olmuştur. Kazakları Hıristiyanlaştırma kampanyasından önce, Çarlık Hükümeti Rus olmayan halkları (Tatarlar, Çuvaşlar, Başkurtlar, Yakutlar vb.) Hıristiyanlaştırma konusunda önemli bir deneyim biriktirmiştir. Bu halkların Hıristiyanlaştırılması güç ve aldatma yoluyla gerçekleştirilmiştir. Elbette Rus olmayan halklar bu politikaya hemen boyun eğmemiştir. Bunların arasında Tatarlar, Hıristiyanlaştırılmaya şiddetle karşı çıkan ilk halklar arasında olmuştur (Jaçıpbekov, 1997, s. 46-49). Çarlık Rusya'daki Türkçe konuşan halklar arasında, erken sömürgeleştirilmiş Tatarlar arasında kültürel ve manevi sömürüye karşı bir kurtuluş hareketinin oluşturulması meşru bir olgu idi.

XIX. yüzyılın ortalarında Kazak topraklarının işgali tamamen sona erdiğinde, Rus hükümeti Kazakları boyunduruk altına almak, onları siyasi ve manevi olarak köleleştirmek ve kendi kurallarına göre yönetmek için onları Hıristiyanlaştırma politikasını başlatmıştır. Kazak bozkırlarında İslam'ın yükselişinden alarına geçen sömürgeciler Kazaklar arasında Ortodoksluk propagandasına girişmiştir. Bu dönemde Çarlık Rusya'nın nihai hedefini hissedenden Kazaklar da diğer halklar gibi Çarlık Hükümetinin Hıristiyanlaştırılma ve Ruslaştırma politikasına karşı mücadeleye başlamıştır.

XX. yüzyılın başlarında Çarlık Hükümetinin Ruslaştırma politikasının nihai hedefi, Kazak halkının milli ruhunu söndürmek ve milli değerlerinden mahrum bırakmak olmuştur. Bu politika, Sovyet hükümetinin kuruluşundan sonraki yıllarda da devam etmiştir. Yani Sovyet iktidarı, çarlık yönetiminden miras aldığı siyaseti yeniden canlandırmıştır. O politikanın tarihini belgeler temelinde analiz etmek ve Sovyetlerin

dinî politikasının amacını belirlemek araştırma çalışmasının önemini açıklığa kavuşturacaktır.

Sovyet Hükümetinin Din Karşısı Faaliyetlerinin Başlaması

Sovyet iktidarının kuruluşunun ilk aylarından itibaren yeni hükümet, toplum için en önemli olduğuna karar verdiği kanun ve kararnamelerin çıkarılmasına özel bir önem vermiştir. 16 Aralık 1917'de Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi ve Halk Komiserleri Konseyi "Boşanma Hakkında" adlı kararnamesini kabul etmiştir (DekretıSovetskoyVlasti, 1957,s. 237).Bu kararname hangi dinden olursa olsun devletin tüm vatandaşlarına dağıtılması zorunlu olmuştur. Ancak o dönemde bunun Müslüman bölgelerde uygulanmasını düşünmek için henüz çok erken idi. Kabul edilen kararnameye göre, daha önce dinî yer ve kurumlarda görüşülen evliliğin sona ermesi davası geçerliliğini yitirmiş ve ilgililer, kabul edilen yeni belgeye dayanarak boşanma dilekçelerini beyan edebilmiştir.

Vicdan özgürlüğü ve dinî örgütlerle ilgili Sovyet yasalarının temelleri Kasım 1917 ile Ocak 1918 arasında atılmıştır. 23 Ocak 1918'de Halk Komiserleri Konseyi'nin "Devletin Kiliseden, Okulun Kiliseden Ayrılmasına İlişkin" kararnamesi kabul edilmiştir (DekretıSovetskoyVlasti, 1957, s. 372). Bolşevikler, devletin kiliseden ayrılmasına ilişkin kararnameyi hızla uygulamaya çalışmıştır. Ancak yeterli uzman personelin ve ilgili kurumların olmamasından dolayı kararnamenin uygulamasında güçlük çekilmiştir. Bu durumda Sovyet hükümeti, kararnamenin uygulanmasını devralacak özel bir devlet yönetim organını oluşturmayı düşünmüştür. Mayıs 1918'de Halk Komiserleri Konseyi, Hukuk Halk Komiserliği'ne kararnamenin uygulanması için özel bir bölüm oluşturma talimatını vermiştir.

1917-1919'da Sovyet hükümeti, İslam politikasını Kazakistan topraklarında aktif olarak sürdürememiştir. Bunun nedenleri ülkedeki istikrarsızlık, devam eden iç savaş, devletin bir bölümünün Alaş Orda Otonom Yönetimi ve Sovyet hükümetine karşı güçlerin etkisi altında olması olmuştur. Örneğin, Alaş Orda Otonom Yönetimi 11-24 Haziran 1918 tarihli kararında "Alaş Orda Otonom Yönetimi topraklarında Sovyet hükümetinin çıkardığı tüm kararnamelerin geçersiz sayılması gerektiğini" (Alaş-Orda, 1992, s. 108-109)vurgulamıştır.

İç savaşın sona ermesinden ve ülkedeki durumun kısmen istikrara kavuşmasından sonra, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Hukuk Halk Komiserliği bünyesinde "III Nolu Tasfiye Bölümü" oluşturulmuştur. Bu bölüm Kazakistan'da Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ortaya çıkmıştır. Bölüm başkanı İ.M. Alekseev ve sekreteri G.M. İbragimov olmuştur. Cumhuriyet "III Nolu Tasfiye Bölümü" aşağıdaki çalışmaları yürütmüştür:

- Yukarıda belirtilen kararnamenin il ve bölgelerde uygulanmasına rehberlik etmek;
- Tartışma, konferans, söyleşi ve kısa süreli propaganda kursları yoluyla "dine karşı bilimsel propaganda" düzenlemeye teşebbüs etmek;
- Dinî kuruluşların tescili hakkında rapor vermek.

Din ile ilgili işler özel bir komisyona verilmiştir. Bu komisyonun öncelikle Halk Komiserleri Konseyi'nin 23 Ocak 1918 tarihli "Kilisenin Devletten ve Okulun Kiliseden Ayrılmasına İlişkin" kararname ile uyumlu olarak çalışmalarını yürütmesi zorunlu tutulmuştur. Ayrıca tüm dinî toplulukların mülkiyeti halkın mülkiyeti ilan edilmiştir.

1920'li yıllarda Halk Komiserleri Konseyi'nin kararıyla ülkedeki işçi ve köylüler arasında siyasi ve eğitimsel faaliyetler yürütmek üzere Siyasal Eğitim Yönetimi kurulmuştu. Bu organın temel amacı Bolşevik Parti ruhuyla siyasi, eğitimsel ve propaganda faaliyetlerini yürütmektir. Siyasal Eğitim Yönetimi bünyesinde kütüphaneler, kulüpler, yetişkinlere yönelik okullar, Sovyet ve parti okulları ve komünist üniversiteler faaliyet göstermiştir. Bu yıllarda Siyasal Eğitim Yönetimi'nin temel görevinde biri de emekçi kitleler arasında din karşıtı propaganda yapmak olmuştur. Bu amaçla Siyasal Eğitim Yönetimi Başkanlığı kitlelere yönelik dergiler, kitaplar, ders kitapları yayınlamış ve renkli resimlerle filmler göstermiştir.

1920'lerin başında, bazı yerel örgütlerin dine karşı mücadelesi zayıf olmuştur. Din karşıtı konularda konuşma yapan konuşmacılar rakiplerine karşı duramamıştır. Çünkü halk arasında dinî inanç, mollalar ve işanlar (işan – Türkistan'da "sûfi, keramet sahibi, velî" demektir) büyük itibara sahip olmuştur. Bu nedenle, yukarıdaki durumun tekrarlanmaması için Kazak bölge komitesi yerel parti örgütlerine şunları önermiştir (Preodolevayareligioznoyevliyaniye, 1990,s. 60-61):

1. Kazak halkı arasında din karşıtı propagandanın çok dikkatli bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Çünkü Kazaklar arasında bu iş için iyi yetişmiş komünistlerin olmaması ve özensiz din karşıtı propaganda işimizin güvenilir bir şekilde yürütülmesiyle çok kolay bir şekilde çelişecektir.

2. Kazak bölge komitesine göre, yerel parti örgütlerinin Kazak halkı arasında din karşıtı propaganda yürütmedeki acil görevi, kitleler arasındaki eski dinî inanç ve onun gibi diğer dinî bilgi kalıntılarını yok edecek güçleri hazırlamaktır.

3. İyi eğitilmiş çalışanların yokluğunda, Parti Komitesi tarafından önerilen konuşmacılar da dâhil olmak üzere, ancak parti kendi gücüne inanıyorsa tartışmalar düzenleyebilir.

4. Diğer faaliyetlerin yanı sıra bilimsel ve doğa bilimleri konusunda dersler verilmesi ve aynı zamanda bu konuda Kazak kitaplarının yayınlanması tavsiye edilir.

Ülkede kurulan çeşitli teşkilatların yanı sıra, bir dinsizler köşesi oluşturulmuş ve halk arasında tabiat ve insan tabiatı olaylarını bilimsel bir bakış açısıyla anlatan eğitici konferanslar organize edilmiştir. 1920'lerin ortalarından itibaren, dinî canlanma zirveye ulaşmıştır. Arşiv belgelerine göre, Müslüman dinî örgütler Kazakistan'ın tüm bölgelerinde faaliyet göstermiş ve farklı milletlerden (Kazak, Özbek, Tatar, Uygur) temsilcilerini bir araya getirmiştir. Kazakistan'da onlarca dinî okul, Müslüman mahkemesi hizmet vermiştir. Camiler yapılmış ve işanların rolü artmıştır. "İslam faktörü" nün ortaya çıkışı, kitlelerde ideolojik etkisini yitiren iktidar için ciddi bir tehlike duygusu yaratmıştır. Bu nedenle, İslam'a ilişkin devlet politikası katı hale gelmiştir.

1920'lerin ortalarında Ramazan Bayramı sırasında, parti komiteleri gençleri içeren din karşıtı bir kampanya başlatmıştır. Kampanyayı başlatmak için Komsomol komiteleri altında parti, meslek örgütleri ve siyasi ve eğitim kurumlarının temsilcilerinden oluşan bir komisyon oluşturulmuştur. Örneğin, Yedisu vilayetinde Müslüman dinî liderlerinin artan etkisine karşı korunmak için valilik komitesi savcıya şu talimatı vermiştir (KCCA, Fon-141, Kayıt-1, Dosya-347, s. 8):

a) Sürgün yöntemiyle köylerde davalar düzenleyerek gizli din okullarının büyümesine karşı mücadeleyi güçlendirmek;

b) Zorla vergilendirme yoluyla şeriat mahkemesi, cadılık ve büyücülükle cesur bir şekilde mücadele yürütmek.

Görüldüğü gibi, o zamandan itibaren din adamları kitlesel baskıyla karşı karşıya kalmaya başlamıştır. Bu sırada Goloşçekin, ülkedeki "Küçük Ekim" ("*Küçük Ekim*" politikası, 1925 yılında Kazakistan Bölge Komitesi'nin ilk başkanı olan Goloşçekin'in uyguladığı politikanın adıdır. Bu politikanın temel amacı, zengin ve varlıklı Kazakların ekilebilir ve çayırılık arazilerine el konulmasıdır) politikasına başlamıştır. Eylül 1926'da, Tüm Rusya Komünist Partisi'nin Kazakistan Bölge Komitesi bünyesinde dine karşı propaganda için bir komisyon kurulmuştur. Komisyonun görevi ise şöyle açıklanmıştır:

"Kazakistan'daki dinî Müslüman hareketini incelemek amacıyla, partimiz ile birlikte Sovyet organlarının (Sovyet organları, Sovyet hükümetinin yerel örgütleridir) bu konudaki davranış yönünü belirleyecek faaliyetlerde bulunmak"(KCCA, Fon-141, Kayıt-1, Dosya-492, s. 298).

Komisyonunda Saduakasov (komisyon başkanı), Mirzahmedov, Huharev, Egezov ve Arıkova (kaynakta sadece soyadları verilmiştir) yer almıştır. 20 Ekim 1926'da Tüm Rusya Komünist Partisi, Kazakistan Bölgesel Komitesi'nin din karşıtı propagandaya ilişkin kararında "Kazakistan'daki dindar Müslüman hareketin toplumsal anlamıyla açıkça Sovyet karşıtı olduğu" ifade edilmiştir. Bu hareketle mücadele etmek için "kamu eğitimini kendi ellerine almaya çalışan mollalara karşı mücadele edilmesi gerektiği" ve "Kazaklar arasında özel dinî okulların açılmaması gerektiği" (Preodolevaya religioznoye vliyaniye, 1990, s. 113) belirtilmiştir. Halk Eğitim Komiserliği'ne köylerde kültürel ve eğitici faaliyetler yürütmesi talimatı verilmiştir. Şehir ve ilçelerde sakinler arasında dinle mücadele Tanrısızlar Birliği (1925'te din aleyhinde propaganda yapmak amacıyla kurulan bir örgüt) tarafından yürütülmüştür. Örneğin, Akmola vilayetinde Tanrısızların toplam 7 hücresi olmuştur (Preodolevaya religioznoye vliyaniye, 1990, s. 114). Bu tür hücreler Kazakistan'ın diğer illerinde de bulunmuştur.

İslam dininin kamusal yaşam üzerindeki etkisine karşı alınan tedbirler, parti ve devlet organlarının faaliyetlerinde geniş yer tutmuştur. 1920'lerin ortalarından itibaren dine karşı bir çalışma kampanyası başlamıştır. Ondandan önce, karar verme, esas olarak dinle ilgili propagandadaki görevleri belirlemekle sınırlı olmuştur. Devlet organlarında yerel halkların temsilcilerini Müslüman dinî örgütlerle çalışmaya çekmekle birlikte, Sovyet parti okulu ve özel kurslar aracılığıyla Kazaklar, Tatarlar, Uygurlar, Karakalpaklar arasında din karşıtı propaganda için kadro hazırlama konusu kabul

edilmiştir. Dine karşı propaganda zamanla dine karşı mücadeleye dönüşmüştür. Daha önce karşıtı propagandanın ana odak noktası kültürel ve eğitsel faaliyetler yürütmek, cehaleti ortadan kaldırmak, doğa bilimleri ve sosyal bilimlerle ilgili yayınlar yayınlamak iken, şimdi odak noktası emekçiler karşıtı Müslüman din adamlarının faaliyetlerini “ifşa etmeye” ve İslam’ın etkisini sınırlamak için pratik önlemler almaya çevrilmiştir. Bununla birlikte, geçmişte din karşıtı propaganda siyasi ve eğitici nitelikteki (Halk Eğitimi Komiserliği, Siyasal Eğitim Yönetimi) parti örgütleri ve devlet organları ile bazı kamu kuruluşları (Komsomol, “Tanrısızlar Birliği” ve kulüpler vb.) aracılığıyla yürütülmüştür. Şimdi ise, kolluk kuvvetleri de dâhil olmak üzere diğer devlet organları, “dinî kalıntıların” yok edilmesine giderek daha fazla dahil olmaya başlamıştır. Devlet yetkililerinin, din karşıtı propaganda aracılığıyla, emekçi kitlelerinin “din tarafından alt üst edilmesinden” kurtulmasına ve halkın sadece komünist ideolojiyi kabul ederek dinî örgütler ile din adamlarının etkisinden boşanmasına yardımcı olması lazım olmuştur. İslam’a karşı kampanyayı canlandırmanın yeni yolları ile olanakları değerlendirilmiştir. Müslüman nüfus arasında İslam’a karşı derin ve geniş çaplı propagandanın amaçları şunlardır(Preodolevayareligioznoyevliyaniye, 1990, s. 123-124):

1. Tanrısızlar Birliği örgütü altında kulüpler düzenleyerek, üyelerini her şeyden önce parti ve Komsomol’dan seçerek kısa zamanda İslam konusunda din karşıtı propagandacıları yetiştirmeyi amaçlamaktır. Bunun için kulüplere,

- a) Din karşıtı kulüplerle hücrelerin liderlerini hazırlama,
- b) İslam dinî aleyhine yapılan propagandanın yöntem ve içeriğinin tartışılması,
- c) Müslümanlar arasında önemli İslam karşıtı konuların tartışılması,
- d) kulüplerin ilgi duyan ve yetenekli üyelerinin Tanrısızların kurumlarında istihdam edilmek üzere seçilmesi,
- e) iyi uzmanlaşmış vatandaşları seçerek onları İslam karşıtı konularda basın açıklaması için hazırlama görevleri verilmiştir.

2. Kütüphaneler, eğitim kurumları, kulüpler, hücreler ve kızıl evlerin din karşıtı edebiyatla donatılması için tedbirler alınması,

3. Parti Komitelerinin Din Karşıtı Komisyonu ve Tanrısızlar Birliği bünyesinde Müslüman şubelerini örgütleyerek İslam karşıtı propagandanın kontrolünün güçlendirilmesi,

4. Çeşitli şekillerde dinî okulların açılmasına izin veren, dinî okulların üzerini örten ve onları yok etmek için harekete geçmeyen Sovyet yetkililerine karşı acımasızca mücadele edilmesi,

5. Sovyet idari ve adli organlarının çalışanları ile işbirliği içinde, Sovyet hükümetinin yasalarını çiğneyen ve halk arasında Sovyet karşıtı propaganda yapan İslami yetkililerle mücadele konusunun incelenmesi ve plan hazırlanması,

6. Şehirlerde ebeveynler baskısı altında Pioner teşkilatı üyeleri arasında ortaya çıkan din okullarına gitme isteği nedeniyle ebeveynler arasında açıklayıcı çalışmalar yapılması ve Pioner teşkilatı arasında eğitim çalışmalarının güçlendirilmesi,

7. Din karşıtı güce sahip parti, komsomol hücreleri, eğitim kurumları, kulüpler ve kızıl evler yakınındaki yerel duruma göre İslam karşıtı kulüp ve hücrelerin kapsamının genişletilmesi,

8. Müslüman kadınları din adamlarının etkisinden korumak için önlemler vb. alınmasıdır (Preodolevaya religioznoye vliyaniye, 1990, s. 123-124).

Komünist Parti aktif olarak Komsomol, Çiftçi kooperatifleri (veya Kosşı birlikleri), sendikalar, çeşitli kadın örgütleri ve diğer kamu kuruluşlarını dine karşı yapılan çalışmalara dahil etmeye çalışmıştır. Komünistler, dinî kamusal yaşamdan başarılı bir şekilde uzaklaştırmak için din karşıtı hareketi kitle hareketine dönüştürmek için adımlar atmış ve bu nedenle bir toplumsal örgütlenme yaratmayı düşünmüştür. Partinin ana hedefi “insanları dinî inançlardan kurtarmak” olmuştur. Bu amaçla çok geçmeden, Nisan 1925’te bir kamu kuruluşu olan Tanrısızlar Birliği kurulmuştur. Haziran 1929’da ise adı Militan Tanrısızlar Birliği olarak değiştirilmiştir. Parti, Tanrısızlar Birliği’ne aşağıdaki görevleri vermiştir (Preodolevayareligioznoyevliyaniye, 1990, s. 232):

- a) Dinle ideolojik mücadele;
- b) İşçiler arasında dinî dünya görüşünü oluşturmak;
- c) Bilimsel ve doğa bilimleri bilgisini yaymak;
- d) Dindar bir kişiyle kişisel çalışma yapmak;
- e) Propagandacı ve ajitatör personeli hazırlamak;
- f) Ateist literatür yayınlamak vb.

Kazakistan’da Tanrısızların hücre ve kulüpleri 1926-1927’de ortaya çıkmaya başlamamıştır. Sonra Tanrısızlar Birliği’nin şehir ve ilçelerdeki şube meclisleri kurulmuştur. Tanrısızlar Birliği’nin Müslümanlar arasındaki faaliyetlerini canlandırmak için birliğin bünyesinde Müslümanlardan oluşan bir şube teşkilatlandırılmıştır (Preodolevayareligioznoyevliyaniye, 1990, s. 123). Bu amaçla, Tüm Rusya Komünist Partisi Kazakistan Bölge Komitesi, Tanrısızlar Birliği altında Kazak gençliğinin bir bölümünü örgütlemeye ve “JasKairat” dergisi altında din karşıtı bir bölüm oluşturmaya karar vermiştir (Preodolevayareligioznoyevliyaniye, 1990, s. 136). Bu Kazak gençlik bölümünde her ay din karşıtı konularda konferanslar verilmiştir. Örneğin, 21 Mart 1927’deki Jarkent İlçe Şehir Komitesi’nin din karşıtı konferansının duyurusunda şöyle denilmiştir: *Tüm Rusya Komünist Partisi İlçe Şehir Komitesi Propaganda Bölümü, kadınlar kulübünde akşam saat 18:00’de din karşıtı konulardaki konferanslarına aşağıdaki günlerde verileceğini duyuruyor:*

24 Mart Perşembe - dinî kökeni;

26 Mart Cumartesi - İslam dini;

31 Mart Perşembe - dinî bayramlar dahil olmak üzere “Oruç Tutmanın Kökeni” (Preodolevayareligioznoyevliyaniye, 1990, s. 124).

Bu konferanslarda İslam dini bir canavar gibi sunulmuş ve dine “işçilerin sınıf düşmanı” statüsü teslim edilmiştir. Ancak parti örgütlerinin bu geniş çaplı din karşıtı faaliyetlerine rağmen, Kazakistan’daki dinî Müslüman örgütlerin sayısı artmıştır.

1925'te Torgai şehrinde 12 Müslüman cemaati bulunurken, 1926'da bu sayı 35'e ulaşmıştır. Ayrıca 1927 yılının başında Aktöbe İlinde 11, Ural'da 10, Semey'de 8, Siriderya'da 5, Yedisu'da 5, Akmola'da 5, Kostanay bölgesinde 6, Karakalpak İlinde 4, Adai bölgesinde 1 olmak üzere toplam 55 muhtesip görev yapmıştır (KCCA, Fon-141, Kayıt-1, Dosya-1541, s. 29).

Kazak halkı arasındaki Müslüman dinî hareket, Tatar ve Özbek inananların etkisiyle güçlenmiştir. Müslüman din adamlarının örgütlenme merkezi Ufa'daki Dinî İdare olmuştur. Dinî İdare, kendi temsilcileri aracılığıyla Kazakistan'ın dinî örgütlerini kendine dâhil etmeye çalışmıştır. Bu nedenle, Sovyetler için dinî hareketle mücadelede ilk görev, Kazak din adamları arasındaki etkisini zayıflatıp örgütsel rolünün kapsamını daraltarak Din İdare'ni Kazakistan'dan uzaklaştırmak olmuştur (KCCA, Fon-141, Kayıt-1, Dosya-347, s. 21). Bu şekilde devlet Kazakistan din adamlarını Din İdare'den çıkarmaya ve ülkedeki dinî havayı kademeli olarak yok etmeye çalışmıştır.

Müslüman Kadınlar Arasındaki Çalışmalar

Bolşevik yetkililer, kadınlar arasındaki çalışmalarına özel önem vermiştir, onları sosyalist ruhla yetiştirmek ve ekonomik inşaat ve devlet idaresi organlarına çekmek için 1919'da Kadın Bölümü (*Jenotdel*) kurmuşlardır. Kadın Bölümü kuruluşunun ilk yıllarında kadınlar arasında toplantılar ve konferanslar düzenleyerek evlilik ve aile, kadının mülkiyet durumu ile ilgili kararların alınmasına katılmıştır. Kadınların dinden uzaklaştırılmasına yönelik çalışmalara özel önem verilmiştir. Böylelikle tarihten itibaren kadınlar arasındaki siyasi ve eğitimsel faaliyetler organize bir şekilde yürütülmeye başlanmıştır. Müslüman din adamları ise etkilerini pekiştirmek için duruma uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Mesela, kadın meselesinde artık kadınları camiye çekme istikametinde hareket etmişlerdir. Din adamları, gelecek çocukların eğitimcileri olarak kadınlara büyük bir güven duymuşlardır. Kadınlar arasında propaganda çalışmaları imamlar ile ezancıların eşleri tarafından da yürütülmüştür. Onlar köydeki her düğün ve gençlik toplantılarında Kuran'ın öğretilerinden ve İslam'daki kadının en önemli olan kocaya hizmet etme ve çocuk yetiştirme gibi iki görevinden ve bununla birlikte ahlaki ve erdemli niteliklerden bahsetmişlerdir. Kız çocuklarını medresede okumaya davet etmiştir. Örneğin, o zaman Auliye Ata medresesindeki 514 öğrenciden 323'ü kız olmuştur (KCCA, Fon-141, Kayıt-1, Dosya-2251, s. 80).

Buradan anlaşılacağı gibi, o dönemde ailenin ve dinî konuların kadın üzerinde büyük etkisi olmuştur. Müslüman din adamları kadının asıl görevinin çocuk sahibi olmak ve onu büyütme olduğuna inanmıştır. Çocuklar insan ırkının devamı olduğu için onların eğitimini en önemli ve eşsiz sorunlardan biri olarak kabul etmişlerdir. Kadının evde çocuk yetiştirmek kadar erkeğe de bakması gerektiğine inanılmıştır. Dindarlar kadının herhangi bir siyasi ve sosyal çalışmaya bulaşmaması, yani devletin kiralık memuru olmaması gerektiği görüşünü dile getirmiştir. Kadınlar arasındaki dinî ruh halinin artmasından endişelenen Sovyet hükümeti, artık kadınlar arasındaki dinî ilke ve vasıfları ortadan kaldıracak tedbirler almaya başlamıştır. Böylelikle 1928'de Sovyet Doğu kadınları arasında dine karşı propaganda yapılmasına ilişkin bir karar kabul edilmiştir. Kadınlar arasındaki din karşıtı propagandanın içeriği "işçilere din

ahlâkını yönetici sınıfın ahlâkı olarak göstermek” olmuştur. Din karşıtı çalışmaların yürütülmesinde siyasi-eğitimsel, eğitimsel ve kültürel etkinliklerin tüm yöntem ve türleri kullanılmıştır. Doğu kadınları arasında dine karşı propagandanın bir yöntemi, bilim ve doğa bilimleri kulüplerinin örgütlenmesi olmuştur. Bu amaçla din karşıtı kulüplerde kadınlara doğa kanunları, dünyanın ve yeryüzündeki yaşamın kökeni, hayvanların ve insanların kökeni, insan anatomisi, hastalıkların nedenleri ve tedavi yöntemleri hakkında bilgiler verilmiştir. Tüm bilimsel ve doğa bilimleri problemleri görsel araçlar ve basit fiziko-kimyasal deneyler kullanılarak anlatılmıştır. Kadınlar kulübü ile kızıl evlerin yanında din karşıtı köşeler oluşturulmuştur. Bu köşelerde din karşıtı edebiyat, dergi ve gazete sergileri düzenlenmiştir. Her biri devletin beş yıllık planı ve din, din ve hayat, din ve Sovyet okulu, Müslüman dinî liderlerin karşı-devrimci çalışmaları, Sovyet hükümeti ve kadın, Militan Tanrısızlar Birliği'nin çalışmaları olmak üzere altı bölümden oluşmaktaydı. Daha sonra kızıl evlerin yanında Tanrısızların gezici eğitim köşesi oluşturulmuştur. Göçebe köşelerinin misyonu, yakın köy ve kasabalardaki kadınlar arasında din karşıtı eğitimi yaymak olmuştur. Şubat 1928'de, Kazakistan Bölgesel Komitesi'nin Din Karşıtı Komisyonu, yerel halkın ve doğu azınlıkları temsilcilerinin kadınları arasında din karşıtı faaliyetleri önermiştir (Preodolevayareligioznoyevliyaniye, 1990, s. 161).

Doğulu kadınlar arasında din karşıtı propaganda yapacak uzman kadınları yetiştirmek üzere Bölge Komitesi Kadın Kolları Başkanlığı'na Propaganda Müdürlüğü ile işbirliği içinde bir program oluşturulması ve onun kadın örgütleri dersinin müfredatına alınması gerektiğine değinilmiştir. Bölge Komitesi, yayın bölümü ile din karşıtı komisyona, kadınlar arasında din karşıtı propaganda konusuyla ilgili özel kitapçıklar ve posterler hazırlama talimatını vermiştir. Posterler, dinin yaşam üzerindeki etkisinin çeşitli aşamalarını tasvir etmiştir. Köydeki okuma yazma bilmeyen kadınlara dinin olumsuz yönleri hakkında konferanslar ve sunumlar düzenlenmiştir. Derslerin konuları genellikle erken yaşta evlilik, başlık parası, çok eşlilik, ailede erkek ile kadının farklı statüleri ve dinin kadına karşı tutumu gibi, kadına karşı şiddet gibi “aile içi suçlar” olmuştur. Derslerin başarılı olması için sıklıkla renkli posterler, filmler, resimler ve fiziksel-kimyasal deneyler kullanılmıştır.

Kadınlar kulübü ile kızıl evlerin yanında bilgi merkezleri düzenlenmiştir. Bilgi merkezlerinin asıl görevi; Sovyet hükümetinin kadınları “baskıdan kurtaran” tüm yasalarını anlatmak ve “baskıdan kurtulmanın” yolunu göstermek olmuştur. Bilgi merkezleri kadınların din ve din adamlarının etkisinden kurtulmasını sağlamıştır. 18 Şubat 1928'de “Yerel Halkların Kadınları ve Doğu'daki Etnik Azınlıkların Temsilcilerinin Kadınları Arasında Dine Karşı Çalışma Hakkında” adlı yeni bir karar çıkarılmıştır (KCCA, Fon-141, Kayıt-1, Dosya-2251, s. 6-8). Bu kararda parti tarafından alt parti örgütleri tarafından yerine getirilecek özel görevler belirlenmiştir.

Bu dönemde halk arasında cadılığa ve büyücülüğe olan inanç güçlü idi. Bazı insanlar onların mistik özelliklerine boyun eğerek, hastalık durumunda onlar tarafından tedavi edilmiştir. Çocuk doğurmayan ve düşük yapan kadınlar sıklıkla onlara giderek tedavi görmüştür ve aynı zamanda, yağmur yağdıran ve fırtına yaratan cadıların gücüne tapanlar da olmuştur. Bu nedenle devlet, kadınları cadıların ve din

adamlarının etkisinden kurtarmak için köylerde ve kasabalarda tıbbi ve hukuki danışma ağını genişletmek istemiştir. Bu amaçla anne ve çocuk koruma kurumları kurulmuştur. “Aysel Tendigi” (Kadın Eşitliği) adlı bölgesel dergide ise kadınlar arasında din karşıtı propaganda yapmak için bir bölüm oluşturulmuştur. Bu bölüm aracılığıyla “Aysel Tendigi” dergisinin sayfalarında İslam’ı teşhir eden yazılar yayınlanmıştır. Bu yazılardan birinde Sara Esqızı adlı yazar, “Kazak, Özbek ve diğer mazlum uluslar da dahil olmak üzere Doğu kadınlarını fiili eşitliğe getirmek için” (Esqızı, 1927,s. 7-10) denilerek şöyle belirtilmiştir:

1. Mevcut kadın bölümünün kadın çalışanları Doğu kadınlarının geçmiş tarihini iyi bir şekilde öğrensin.
2. En önemli sosyal çalışma olan yerel meclis ve yargı kurumları onarılsın. Başlık parası alanlara ve genç kızlarla evlenenlere karşı sıkı önlemler alınsın. Anne ve çocukla ilgili çalışmalar, onların sağlığını korumaya yönelik çalışmalar doğru yola koyulsun.
3. Parti ve Komsomol çalışanları arasında eski alışkanlıkların kalıntılarına karşı amansız bir mücadele başlatılsın.
4. Gençleri düzgün bir şekilde eğitmenin yolu düşünülsün. Komsomol ve Pioner teşkilatı saflarına kızların da katılmasına izin verilsin.
5. Yerel parti hizmetlerine erkekler kadar kadınlar da dahil edilsin.

Daha önce de belirtildiği gibi, birçok parti ve Komsomol üyesi arasında, bahsedilen “eski dinî alışkanlıklara” bağlı olanlar halâ olmuştur. Bu özellikle güney bölgelerde ve Karakalpak Özerk Bölgesi’nde göze çarpmıştır. Çünkü buralardaki Özbekler arasındaki güçlü dinî etki ve gençlerin Buhara, Semerkand gibi dinî merkezlerde eğitim görmeleri buna katkıda bulunmuştur. Partiye göre, dinî tutum ve dinî alışkanlıklarla mücadele etmek için parti ve Komsomol çalışanlarının bu alışkanlıklardan kendilerinin kurtulması lazım olmuştur. Bu nedenle, Bölge Komitesi, yerel komitelere, propaganda bölümlerine ve ilçe komitelerine “Komünistlerin, özellikle Sovyet çalışanlarının çeşitli dinî ritüelleri (sünnet olma, oruç, namaz, zekât) gerçekleştirmeleri affedilmez olsun”(KCCA, Fon-141, Kayıt-1, Dosya-2251, s. 104) talimatını vermiştir. Halkın asırlardır devam eden kendi gelenek ve göreneklerini bir anda reddetmekimkânsız ve kolay bir iş olmamıştır. Onun için çok fazla sabır ve zaman gerekiyordu. Fakat Sovyet yetkilileri bunu hızlı bir şekilde yapmaya çalışmıştır.

Kazakistan Bölge Komitesi, Tanrısızlar Birliği Teşkilat Bürosu’na, Ramazan Bayramı ile bağlantılı olarak yerel bölge için din karşıtı propagandanın yapılmasına ilişkin talimat hazırlanması görevinin tarihi belirtilebilir (KCCA, Fon-141, Kayıt-1, Dosya-2270, s. 88).Ramazan Bayramı’nda tanrısız “aktivistler” köyleri gezerek din karşıtı propagandalar yapmış ve konferanslar vermiştir. Ayrıca tartışma ve soru akşamlarını düzenlemiştir. Devlet yeni Sovyet yaşam biçimini eski dinî konuma ve iç geleneklere karşı koymak için “Sovyet düşüncesinin” yapısını değiştirmeye çalışmıştır. Gençlerin nikâh kıyma işi eskisi gibi camide değil, devletin sicil dairesinde (ZAGS) yapılmıştır.

Sovyetler için kadınlar arasında din karşıtı çalışmaların yürütülmesinde güçlük yaratan durum, öncelikle propaganda yapacak personelin bulunmaması olmuştur. Bu

nedenle çalışmaya intelijansiya temsilcilerinin dâhil edilmesine karar verilmiştir. Onlar kültür evlerinde ve kütüphanelerde İslam'ın evliliğe olumsuz etkisi, dinin kadına bakışı, din ve dünyanın yaratılışı gibi konularda söyleşi akşamlarını düzenlemişlerdir. Bu akşamlar genellikle sahne performanslarıyla sona ermiştir.

10 Aralık 1929'da Kazakistan Bölgesel Komitesi Gençlik Birliği'nin "Dine Saldırı" konulu kararı yayınlanmıştır(KCCA, Fon-141, Kayıt-1, Dosya-2400, s. 85).Söz konusu kararda, Militan Tanrısızlar Birliği'nin Bölgesel Örgütlenme Bürosu ile işbirliği içinde Kazakistan'da dine saldırı ilan edilmesinden bahsedilmiştir. Dine karşı militan bir saldırı ruhuyla, birliğin çalışma yöntemi ve türünün yeniden düzenlenmesi amaçlanmıştır. Halk Eğitimi Komiserliği'ne, öğretmenlerin din karşıtı propaganda için kullanılmasını hazırlaması talimatı verilmiştir. Böylece Kazak okullarında da ateist eğitimin temelleri atılmaya çalışılmıştır.

Doğulu kadınlar arasında ateist çalışmanın lideri olan A. Nuhrat'ın diliyle ifade edecek olursak: "Komünist Partinin, Birliğimizin (Militan Tanrısızlar Birliği) ulusal alanlarında Doğulu kadınların kölelikten kurtarmadaki ana görevi, onların üzerindeki ataerkil-kabile ilişkilerinin kalıntılarını, din, örf ve şeriat kanunlarının baskısını ortadan kaldırmak ve Doğulu kadınları sanayiye, tarımsal üretime ve sosyalist inşanın tüm alanlarına dâhil etmek" (Nuhrat, 1932,s. 36) işi devam etmiştir. Böylelikle başlık parası verme, çok eşlilik ve levirat gibi kadınların "namus ve haysiyetini ayaklar altına alan" uygulamalara olan eğilime karşı mücadele, Bolşevik Parti'nin acil görevlerinden biri haline gelmiştir.

Sovyet hükümeti, Kazak kadınları arasında sosyal ve siyasi çalışmaların yürütülebilmesi için öncelikle onların dinî ilke ve geleneklerden kurtarılması gerektiğini çok iyi anlamıştır. Çünkü İslam dininin ilkeleri Kazaklar arasında Özbekler kadar çok güçlüolmasadaKazaklarınkamusalhayatındabellibirağırlığı olmuştur. Bu yüzden hükümet bu işi devlet düzeyinde yürütmeye başlamıştır. Ekim 1930'de Kazakistan Komünist Partisi Bölgesel Komitesi, Kazakistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde dine karşı mücadelede bir sonraki görev hakkında ve Tanrısız Birliği'nin Bölgesel Örgüt Bürosu'nun kurulmasına ilişkin bir karar yayınlamıştır (Preodolevayareligioznoyevliyaniye, 1990,s. 222).Bu karara istinaden Kazakistan'ın il ve ilçelerinde din karşıtı propaganda yapmak üzere özel teşkilatlar kurulmaya başlamıştır. Bu örgütleri yönetme ve çalışmalarını yürütme görevi Komsomol ve yürütme komitesi çalışanlarına verilmiştir. Bunun nedeni, köylerdeki toplumun kamu kuruluşlarının içinde aktif olanlarından biri olmaları olmuştur ("Dinge Qarsı Küres Küşeytilsin", 1931,s. 45). Onlar halkı İslam dininden uzaklaştırmak için köy ve kışlakları ziyaret etmiş, kızıl çayevlerini örgütlemiş ve mollaları ve din hocalarını "teşhir etmeye" çalışmıştır. Devlet halkın değer verdiği kutsal mekânları kapatmak için tüm gücünü kullanmıştır. Tanrısızlar Kazakistan'ın güney bölgelerinde "8 Mart" bayramı arifesinde, aktif kadınların inisiyatifiyle Özbek kadınların peçelerini çıkarma işini yönetmiştir. Dinî bayramlarda toplantılar düzenleyerek oruç ve kurban gibi dinî ritüelleri kınamışlardır. Ancak Sovyet yetkilileri bu tür kampanya çabalarına rağmen, yüzyıllardır kitlelerin yaşamında yer alan, günlük yaşamlarında yazılı olmayan bir yasa haline gelen ve ne olursa olsun halkın kanına işlemiş olan gelenek ve adetleri ne

kadar uğraşsa da ortadan kaldıramamıştır. Elbette halk arasında mollaların ve işanların otoritesi çok büyük olmuştur.

Eylül 1931’de Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Merkez Yürütme Komitesi Başkanlığına bağlı dinî konuları ele almak için kalıcı bir komisyonun oluşturulmasına ilişkin bir karar alınmıştır (Preodolevayareligioznoyevliyaniye, 1990, s. 227). Bu komisyonda Başkan Zavaritko (Kazakistan Merkez Yürütme Komitesi Başkan Yardımcısı), Başkan Yardımcısı Yarmuhamedov (Şehir Konseyi Başkanı), Cumhuriyet Savcılığından Uteşev, Halk Eğitim Komiserliği’nden Alkenov, ortak sendikadan Kazbekov ve Halk Maliye Komiserliği’nden Sydykov yer almıştır. Komisyona aşağıdaki görevler verilmiştir:

a) Dinî derneklerle ilgili geçerli yasaların doğru uygulanması konusunda yerel bölgelere talimatlar göndermek;

b) İlçe yönetim kurulu bünyesinde dinî konularla ilgili bir komisyonun oluşturulmasını teklif etmek.

Din Adamlarına Yönelik Terör

Bu dönemde Kazakistan’da din karşıtı propaganda sisteminin temeli atılmıştır. Kısa süre sonra din adamlarına karşı fiili bir baskı kampanyası başlamıştır. Köy mollalarının çocuklara ders ve vaaz vermesi yasaklanmıştır. Bolşevikler Müslüman dinî liderlerin en yetkili ve etkili temsilcilerini halktan uzak tutmaya veya hapse atmaya çalışmıştır. Cami ve medrese gibi dinî mekânların kapatılması ve dinî literatürün toplu olarak yok edilmesi başlamıştır. Bu kapalı dinî mekânlar kültürel ve eğitim amaçlı kullanılmış, eski camiler depo ve atölyelere dönüştürülmüştür.

O dönemin tarihi belgelerine bakacak olursak, Kazakistan’da İslami ideolojinin önde gelen temsilcilerinin tasfiye edilmesinin Sovyet hükümetinin politikasının ana yönlerinden biri olduğu görülebilir. Akmola bölgesi sakini Ahmed Adilbaev, Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi Başkanı’na hitaben ve Stalin adına yaptığı başvuruda, ailesiyle beraber “tehlikeli Sovyet karşıtı” olmakla suçlanarak Guryev bölgesine sınır dışı edilmesinin haksız olduğunu ve han ve padişah ailesine mensup olmadığını, ayrıca sadece 52 baş sığırı olduğunu belirterek, kendisi hakkında şu bilgileri vermiştir: “Yüksek Müslüman eğitimimi önce Akmola vilayetinde, ardından iki yıl Arabistan’ın Medine şehrinde bulunun “İşfha” medresesinde ve ardından Mısır’ın Kahire şehrindeki “Jamie Ashari” medresesinde aldım. Arap tarihçileri İbn Haldun, İbnü’l Esir, Talfikul Ekber, İbn Hallikânve diğerlerinin eserleriyle memleketime dönerek İslam tarihini yazmaya başladım. Bu tarihle bağlantılı olarak, mezar anıtlarını ve Kazakistan’ın kendisindeki İslam tarihi ile ilgili yazılı belgeleri incelemeye giriştim. Bu arada zengin Kazakları tehcir etme ve mallarına el koyma kampanyasında Akmola OGPU (Birleşik Devlet Siyasi Yönetimi) organı, yukarıda adı geçen Arap tarihçilerinin eserlerinin de içinde bulunduğu 720 kilo kitabıma ve ayrıca Medine, Kahire ve Medine’deki kurslardan aldığım diplomalarımı ve İstanbul’da Şeyhülislam tarafından bana verilen diplomama el koydular...” (Omarbekov, 1997, s. 99). Dinî liderlerden kurtulmayı amaçladıkları için yönetim organları onların bu tür şikâyetlerini dinlememiştir.

1929-1931'de Kazakistan'da 372 kitlesel köylü ayaklanması olmuştur. Yıllara göre 54'ü 1929, 241'i 1930'da ve 77'si 1931'de meydana gelmiştir (Omarbekov, 1997, s. 140). 1930 yılı baharında Karakum'da (Kızılorda bölgesi) gerçekleşen halk ayaklanmasına katılanların devlet önderliğine gönderdiği ve devlet komisyonuna yazdığı taleplerinde "din hürriyetinin verilmesi, camilerin iade edilmesi ve dinî ritüeller ile geleneklere müdahale edilmemesi" gibi hususlar yer almıştır. Yani, 1929-1931 isyanlarını anlatırken dikkat edilmesi gereken önemli husus; bazı isyanlarda isyancıların kendilerince han hükümetini seçmeleri veya aşiret bazında askeri birlikler organize etmeleri ve İslami, dinî geleneklerini savunmalarıdır. Bu tür eylemler özellikle Kazakistan'ın Sozak, Yrgyz, Karakum, Adai, Batpakkara ve Kızılorda bölgesinde Akmyrza İşan'ın başlattığı ayaklanmalarda belirgindi. Kazakistan'daki halk protestolarına özgü bu tür ulusal özellikler, bunların Sovyetler Birliği'nin başka cumhuriyetlerinde meydana gelen diğer köylü ayaklanmalarından açık farkları olduğunu gösteriyor. Bu isyanlarda önde gelen birçok dindar ve molla ruhani liderleri olarak yer almıştır. Sovyet hükümetinin İslam'a karşı açık düşmanlık politikası, yerel bölgelerdeki camilere saygısızlığı ve inananları "toplumsal açıdan tehlikeli unsur" olarak ezme çabaları bu tür ayaklanmalara da neden olmuştur. O yıllarda Bolşevik Parti'nin İslam'ın kendi ideolojilerinin Kazak bozkırına yayılmasına engel olduğunu bildiği de bir sır değildir. Bu nedenle 1929-1931 isyanlarıyla ilgili cezalar önde gelen tüm dinî liderleri kapsamıştır. Tutuklanan din adamlarından hiçbiri beraat edilerek serbest bırakılmamıştır. Örneğin, Kazakistan'da sadece Bostandyk, Tahtakopir, Sozak, Sarysu, Talas, Batpakkara, Balkaş ve Şokpar ayaklanmalarıyla ilgili davalara bakıldığında OGPU tarafından 8 işan ve molla idama mahkûm edilmiştir. 12 din adamı da farklı cezalara çarptırılarak sürgüne gönderilmiştir (Omarbekov, 1997, s. 141).

1920'lerin sonları ve 1930'ların başlarında, Sovyet hükümetinin Kazakistan'da İslam'a ilişkin politikasını uygulayan parti ve devlet organlarının kadroları niteliksel bir değişikliğe uğramıştır. Kadrolar, "sosyalizm davasına adanmış" daha proleter hale gelmiştir. Bu dönemde "kültür devrimi" uygulanmaya başlanmıştır. XX. yüzyılın 30'lu yıllarından itibaren Sovyet hükümetinin İslam'a yönelik politikası yeni bir kültürün ortaya çıkmasına tanık olmuştur. Yavaş yavaş, İslam'a karşı mücadele artık dine karşı bir mücadele olarak değil, Sovyet halkının kültürüne "yabancı" bir unsurla mücadele haline gelmiştir. Bu, özellikle SSCB'de Arap alfabesini ortadan kaldırma politikasında daha net görünmüştür. 19 Aralık 1928'de Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Merkez Yürütme Komitesi Başkanı E. Elnazarov ve sekreteri A. Asylbekov tarafından imzalanan "Yeni Kazak Alfabesinin Getirilmesi Hakkında" karar kabul edilmiştir. Buna göre, kurumların belgelerinin yeni alfabeyle aktarımı 1 Ekim 1931 tarihine kadar sürdürülmesi ve 1931-1932 eğitim-öğretim yılında eğitimin anadilde sadece yeni alfabe ile yürütülmesi talimatı verilmiştir (Sistematiçeskoye Sobraniye, 1930, s. 92). Arap alfabesini yok etmenin temel amaçlarından biri, halkı din adamlarından uzaklaştırmak olmuştur. Zamanla sadece din adamları Arap alfabesiyle yazılmış kitapları okuyabilir hale gelmiştir. Sonuç olarak halk, asırlardır Arap alfabesiyle yazılmış manevi zenginliklerini ve atalarının tarihini kaybetmeye başlamıştır.

Ülkeyi Tanrısızlar Birliği'nin etkisinden uzaklaştırmak ve çocukları din yoluna yönlendirmek için mollalar faaliyetlerini yeraltında yürütmeye başlamıştır. Ayrıca o dönemde köyde akşamları on kadın gizlice bir evde toplanarak molların veya molların karısının vaazını dinlemiş ve ertesi gün aynı grup ikinci evde vaaza devam etmiştir. Böylece bütün köyün kadınları ve kızları sırayla evine davet ederek molların ahlâk derslerinden ders almıştır.

Siyasi-Eğitim Yönetimi ülkede din adamlarının otoritesinin çok yüksek olduğunu dikkate alarak, gençlerin örgütlediği Komsomol her köyde propaganda merkezleri açarak sosyalist yapılanmada kadının yerini gösteren resimlerden oluşan bir sergi düzenlemiştir. Ateistlerin köşesiyle İslam'ın "gericiliğini teşhir eden" kitaplar yayınlanmış ve şeriata dayalı çok eşlilik, başlık parası ve erken yaşta evlilik ilkeleri eleştirilmiştir.

1930'lardan itibaren sadece Müslümanlar değil, diğer dinlerin temsilcileri de büyük bir baskıya maruz kalmıştır. 1937'de Kazak Bölge Komitesi "Dinin Sınıfsal Anlamını Açıklayarak Dine Karşı Geniş Çapta Propaganda Yapma" kararını almıştır. O zamandan itibaren "işçilerin sınıf düşmanı" oldukları gerekçesiyle din adamlarına karşı ağır cezai tedbirler alınmıştır. Kazakistan'ın her yerinde mollalar ile işanlara, şifacılarilecadılara karşı bir siyasi baskı kampanyası yürütülmüştür. 1937-1938'de Kazak köylerindeki hemen hemen tüm din adamları tutuklanarak hapsedilmiş veya kurşuna dizilmiştir. Sadece mollalar ve işanlar değil, onların çocukları ve torunları da molla kategorisine alınarak cezalara çarptırılmıştır.

1937'de düzenlenen Kazakistan Komünist Partisi I. Kongresi de din konusuna odaklanarak, Merkez Komitesi, il komiteleri, şehir komiteleri ile ilçe komitelerinin dine karşı propagandaya kitlesel bir karakter vermesi önerilmiştir (Rezolyutsiya I-ogoSyezda, 1937s. 10-11). Ülkede ateizm hareketi büyük çapta yürütülmüştür. Öğretmenler, doktorlar ve tarım uzmanları arasından din karşıtı kampanyalar yürütecek olan aktivistler seçilmiştir. Kazak dilinde ateist literatürün yayınlanması amaçlanmıştır. Planlı bir şekilde Kazak dilinde ateist literatürler yayınlanmıştır.

1939'da Militan Tanrısızlar Birliği'nin I. Cumhuriyet Kongresi yapılmıştır. Bu kongre, birliğe dinle mücadelenin kapsamını genişletme ve propagandacı sayısını artırma zorunluluğunu getirmiştir. Bu kongrenin ardından Kazakistan'da dine karşı yürütülen çalışma yeni bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Militan Tanrısızlar Birliği'nin üyeliği bir anda 82.000 kişiden 140.000 kişiye yükselmiştir (Kulturnoye Stroitelstvo, 1985, s. 181). O zamandan itibaren dine ve onun ilkelerine karşı mücadele toplumsal bir nitelik kazanmış ve ülkede oruç tutmaya, namaz kılmaya ve bayram kutlamalarına karşı mücadele yaygın bir şekilde yürütülmüştür. Bununla birlikte, Sovyet hükümeti halkı dinden uzaklaştırmaya çalıştıkça, nüfusun bazı kesimleri dinî inanca daha çok yaklaşmıştır.

Sonuç

Elbette herhangi bir kültürün temeli dindir. Din sadece kültürün bir bileşeni değil, aynı zamanda toplum yaşamını etkileyen büyük bir sosyal güçtür. Kazak kültürünün özü de İslam olmadan düşünülemez. İslam'ın temeli inanç ve manevi değerdedir. Sovyet iktidarının "dinsizlik ideolojisi" toplumu manevi açıdan yıpratarak halkı

inançlarından, umutlarından ve manevi değerlerinden mahrum bırakmıştır. Böylelikle 1930'lu yıllardan itibaren Sovyet hükümetinin İslam'a yönelik politikası yeni bir kültürün ortaya çıkmasına tanık olmuştur. Giderek İslam'a karşı mücadele artık dine karşı bir mücadele olarak değil, Sovyet halkının kültüründeki "yabancı" bir unsurla mücadele olarak sayılmıştır. Bu, özellikle SSCB'de Arap alfabesinin ortadan kaldırma politikasından daha net görünmüştür. Arap alfabesini yok etmenin temel amaçlarından biri de insanları dinlerinden uzaklaştırmak olmuştur. Zamanla Arap alfabesiyle yazılan kitapları sadece din adamları okuyabilir hale gelmiştir. Böylelikle halk, asırlardır Arap alfabesiyle yazılmış manevi zenginliklerini ve atalarının tarihini kaybetmeye başlamıştır. Sovyet ideolojisi, halkın dinî inancını ve dinî bilgilerini büyük ölçüde yok etmeye çalışmıştır. Bunun sonucunda Kazak halkı atalarından kalma dinini, dilini, örf ve adetlerini kaybederek Ruslaşmaya başlamıştır. Sovyetler, kitleleri yabancılaştırmak için mümkün olan her fırsatı kullanmaya çalışmıştır.

Sovyet iktidarının dine ilişkin konumu sadece siyasi ve eğitim faaliyetleriyle sınırlı kalmamıştır. Her şeyden önce dindar insanlara zulmedilmiş ve dinî bayramlar ve gelenekler halkın zihninden silinmeye çalışılmıştır. Her seviyedeki eğitim kurumlarında din karşıtı kurslar düzenlenmiş ve özel dersler verilmiştir. Ateizmle silahlanmış bir kadrolar oluşturulmuştur. Böylece millî-manevî değerlerini kaybetmiş, ateistlerden oluşan bir toplum yaratmak için ilk adım atılmış olmuştur.

Extended Abstract

The problem of the relationship between the state and religion is relevant in any society. Historical events have shown that religious policy is undergoing a radical change in society during the transition period. During the seventy-year history of the triumph of communist power, laws and decrees related to religion were adopted, and a number of actions were carried out in order to alienate them from religion. In this way, it deprived the people of their spiritual values, created a society of their religious, and made efforts to train the perfect personnel of the Bolshevik party. Terror began against the clergy, mosques and madrasahs considered sacred to Muslims were closed, and religious holidays, such as fasting (Oraza ait) and sacrifice (Kurban ait) were considered the remnants of old age. The article is devoted to the study of the course of the government's work against religion and clergy in the first years of Soviet power. The authors note that the fight against Islam is carried out at the state level. On the basis of documents, it is shown that religious principles and harsh punitive measures against religious leaders as "class enemies of the workers" were the main issue on the agenda of the Soviet government. This study examines the work of state organizations that help isolate the population from religion and religious people.

Kaynakça**Arşiv belgeleri****KCCA (Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi)**

Fon-141, Kayıt-1, Dosya-347.

Fon-141, Kayıt-1, Dosya-492.

Fon-141, Kayıt-1, Dosya-1541.

Fon-141, Kayıt-1, Dosya-2251.

Fon-141, Kayıt-1, Dosya-2270.

Fon-141, Kayıt-1, Dosya-2400.

Kitap, Makale ve Gazeteler

(1992). *Алаш-Орда: Сборник документов [Alaş-Orda: Sbornik Dokumentov]*. İzdatelstvo Ауқар.

(1957). *Декреты Советской власти [Dekrety Sovetskoy Vlasti]*. Cilt 1. Gosudarstvennoye İzdatelstvo Polititiceskih Literatury.

(1931). Дінге қарсы күрес күшейтілсін [Dinge Qarsı Küres Küşeytilsin]. *Qazaqstan Bolşevigi*, Sayı. 5-6, 45.

Esqızıl, Sara. (1927). Күншығыс әйелдері арасындағы дін жұмыстарымен күрес [Künşığıs Ayelderi Arasındaǵı Din Jumıstarımen Küres]. *Ayel Tendigi*, Sayı.5, 7-10.

Jaқырбекov, S. (1997). Қазақ қалай шоқындырылды [Qazaq Qalay Şoқındırıldı]. *Aqıqat*, Sayı. 3, 46-49.

(1985). *Культурное строительство в Казахстане [Kulturnoye stroitelstvo v Kazahstane]*. Sbornik Dokumentov i Materialov. Cilt 2. İzdatelstvo Kazahstan.

Nuhrat, A. (1932). *Октябрь и женщина востока [Oktyabr i Jenşina Vostoka]*. İzdatelstvo Partizdat.

Omarbekov, T. (1997). 20-30 – жылдардағы Қазақстан қасіреті [20-30 – Jıldardagı Qazaqstan Qasireti]. Sanat Baspası.

Omarbekov, T. (2001). XX ғасырдағы Қазақстан тарихының өзекті мәселелері [XX Ғасырдаǵı Qazaqstan Tarihinin Özekti Maseleleri]. Qazaqparat Baspası.

(1990). *Преодолевая религиозное влияние ислама [Preodolevaya Religioznoye Vliyaniye İslama]*. Sbornik Dokumentov i Materialov. İzdatelstvo Kazahstan.

(1937). *Резолюция I съезда КП(б) Казахстана о работе краевого комитета. КП(б) Казахстана [Rezolyutsiya I Syezda KP(b) Kazahstana o Rabote Krayevogo Komiteta. KP(b) Kazahstana]*. Partizdat TSK KP (b) Kazahstana.

(1930). *Систематическое собрание законов КазАССР действующих на 1 января 1930 г. [Sistematiçeskoye Sobraniye Zakonov KazASSR Deystvuyuşçih Na 1 Yanvaryaya 1930 g.]*. İzdaniye Upravleniye Delami SNK KASSR.